

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

„BOLDOG BÉKEIDŐK”

Az az olvasó érzése, hogy Kodolányi János ugyancsak időzójelbe tette volna regénye címét, hiszen a század első évtizedét sokan illették ezzel a jelzővel, a felszín alatt azonban indulatok forrtak, megoldatlan kérdések torlódtak. Érződik ez az indulatokkal telített regényben is, jóllehet az utószó szerint Kodolányi „jókedvűen” írta. Jókedvre ugyan nem lehetett oka: őt is kiszorították az irodalmi életből, kényükre-kedvükre pacázhattak vele a könyvkiadók és azok feljebbvalói, akadt, aki kiseprűzte volna az irodalomból. Ám volt egy nem elhanyagolható olvasói tábora is, tagjai valóságos rajongással várták visszatérését, új könyve megjelenését. Sokat írt erről kiadatlan naplójában Zimándi Pius, maga is az író műveinek buzgó olvasója, Belon Gellérttel gyakori látogatója és beszélgetőtársa. A naplóban az író dühös kifakadásai is olvashatók, mert művét nem közölte a Vigilia. Azt persze nem tudta, vagy nem akarta tudni, hogy megjelenését felsőbb hatalmak akadályozták meg, s nekik volt köszönhető a *Boldog békeidők* kiadásának késleltetése is, mígnem a Dunántúli Magvető jóvoltából 1956-os dátummal, 1957-ben az olvasók kezébe kerülhetett.

Írásakor Kodolányinak fogalma sem lehetett a kézirat majdani késleltetéséről, ez magyarázza, hogy valóban lelkesedéssel és derűvel dolgozott, annak az embernek nagy lélegzetvételével, aki a végeláthatatlan alagútból végre szabad levegőre jutott és rácsodálkozhatott a világ szépségére. Baranya megyében játszódik a cselekmény, erdők zúgása hallik, látni a Zengő csúcsát, a gondozott földeken szorgosan dolgoznak a magyar és a sváb gazdák, akik elkülönülve, szokásaikhoz ragaszkodva élnek a faluban. Ide költözik új állomáshelyére családjával, két kisgyermekével és feleségével az új főerdész, aki abban az időben komoly tekintélynek örvendett, tisztos járandósággal, beosztottakkal.

Minden adott volna hát ahhoz, amit akkor is harmonikus családi életnek neveztek, a legfontosabb, a szülők egymás iránt tanúsított szeretet azonban teljesen hiányzott, s ez megmérgezte mindkettejük életét. Az asszony könnyes hisztériái mögé menekült, férje pedig keménységgel, váratlanul feltörő indulatrohamaival leplezte csalódottságát. A kislány apjához húzott, megérezte, hogy ő a család fő, neki kell hízelegni, kedveskedni, a fiú, Lacika szigorú apjára ütött: konok, magába zárkózó gyerekként újra meg újra hatalmas veréseket kapott, mintha szülője rajta akarta volna megbosszulni feleségétől való elhidegülését. Érdekes, hogy egyikük

sem találja a megbékülés szavait: képtelenek megnyílni a másik előtt, egymást hibáztatják házasságuk csődje miatt. A főerdész végül úgy dönt: rövid úton megszabadul az asszonytól. Kiviteti az állomásra, hazaküldi szüleihez, a két gyereket azonban magánál tartja, majd gonddozza őket a házsártos házvezetőnő és a sváb szolgálólány, akit éjszakánként keres fel a cselédszoba ágyában.

Talán ennyi is elég, hogy megtaláljuk Kodolányi János társadalmi regényének és elbeszéléseinek közvetlen előzményét. A fülledt, gyűlölködő, indulatokkal terhes világot előtte Móricz Zsigmond ábrázolta hasonló erővel. Németh főerdész hivatalához illő méltósággal halad végig a falusi utcán, de szívében ugyanolyan harag lobog, mint Turi Daniében. A magára erőltetett nyugalom mögött kielégítetlen vágyait, életének megoldatlanságát rejti el a figyelő tekintetek elől, bár tudja, ilyen kis közösségben semmi sem maradhat rejtve. Hétféteken kötelességszerűen elballag a helyi kaszinóba, hogy kvaterkázás közben vitassák meg a világ dolgait a helyi notabilitásokkal, akik mintha Kosztolányi *Pacsirtájából* ülnének az asztal köré, hogy kidüldelt szemmel bámulják a kocsmáros színésznői álmokat dédelgető lányát. A főerdész ebben a környezetben is idegen: taszítja társai kicsinyes pletykálkodása, alantas tréfalkozása, de jobb társaságot nem találhat.

A regény egyik remek jelenetében — megint csak Móricz némelyik regényének nagyjeleneteihez hasonlóan — a főbíró féktelen mulatozását mutatja be. Buda Pista Gyurka és bandája muzsikájára reggelig mulatott. Azért, „mert időnként ráébredt az élet minden borzalmára, a magyar sors igazi, reménytelen ábrázatára, saját magányára s a világ rondaságára. A görcsösen rángatott vonók sikongása, brummogása, jajgatása, a teli tüdővel fújt pikula vad rikoltozása, a cimbalom eszeveszett zengése az ‘igazi’ támasztotta föl. Mert ez a sváb, tiszapistas, ausztrias, habsburgos, aggregényi világ nem az igazi világ! Így van-e, fiúk? Így, így, bólogattak fél lábon állva s vadul muzsikálva a füstös pofák, igeneltek a villogó szemek. Hanem az az ‘igazi’, hogy aszongya: *Sej, de végigmentem az ormódi temetőn... Az az árvalányhajás, fokosos, betyáros, egy igaz magyar istenes világ, az az igazi!* Az elsüllyedt, eltűnt, meghalt, nemesi emberekkel ékes sírboltba vonult, megalázva elkullogó árnyékvilág, az az igazi, a kutya keservit! Buda Pista magányos mulatásai szellemidézések voltak. Az ‘igazi’ magyar élet feltámasztásai, sírból-múlthól való elővarázslásai vérszínű birkapaprikással (sajnos, halat itt ritkán láthatott), túrós csuszával, rizlinggel, hegedűvel, cimbalommal...”

Ebbe a leírásba (és folytatásába) sűrűsödik a kor magyar életének minden tragikus megoldatlansága: a késlekedő polgárosodás, a távlatlanság és a bénító illuzionizmus. Csak egy tisztító vihar söpörhette volna el, de ez a vihar — az első világháború — nem megtisztulást, hanem tragédiát szült, amelyben még álltak a távlat nélküli világ díszletei, éltek a szivárványos álmok, melyek elfedték a szomorú valóságot, milliók nyomorát és elvándorlását. A lehangoló valóságot Kodolányi már korai elbeszéléseiben is megjelenítette, néhol naturalisztikus hűséggel. Utóbb az ő prózájában is megfigyelhető volt a szomorú tényektől való eltávolodás kísérlete (amelyet a múltba révedő, azt olykor idealizáló Krúdy Gyula valósított meg legsikeresebben), így születtek nagy ívű mítoszi transzpozíció-kísérletei, másrészt a magyarság történelmi személyiségeit idéző regényei, melyek közül a *Julianus barát* lett a legnépszerűbb. Föltámasztásának épp az a nehézsége, hogy ezekbe anynyi történelmi anyagot és tudást zsúfolt, amennyi szétfeszíti e műforma kereteit. Valljuk meg, némelyik művének alapos megismerése rengeteg elmélyülést, időt kíván, ezekben pedig nem bővelkedünk. A regénynek más divatját éljük, s a *Boldog békeidők*nek alighanem nagyobb keletje lesz, mint az író „nagyregényeinek”, holott ezeknek is fontos a helye és szerepe a magyar epika fejlődésében. Egyetlen szembetűnő gyengességük az ökonómia, az anyaggal való takarékos gazdálkodás hiánya, s némi szellemeskedéssel azt mondhatjuk: e regényekkel megbarátkozni csak boldog békeidőkben lehetséges. De hol vannak ezek az idők manapság...

Pedig milyen megragadó hűséggel és pontossággal ábrázolja regénye szereplőit! Manapság az írók egy része meglegszik egy-két futó vonással, egyoldalú emberábrázolással, melynek eredményeképp a hősöket tetteikkel és nem gondolataikkal jelenítik meg (ezért nem kedvelte Ottlik Hemingway prózáját). Kodolányi művében kivált a főerdész ízig-vérig hiteles figura, de ugyanezt mondhatjuk a házvezetőnőről, Miskolczinéről, a sváb szolgálgólányról és Piroskáról, a házvezetőnő rokonáról is. Neki az volna a szerepe, hogy az elűzött asszony helyébe lépjen, s jóllehet sokkal fiatalabb a főerdésznél, esetleg alkalmas volna is erre, de lányos törekvése miatt mégsem felel meg a neki szánt pótanyságnak, hitvesi mivoltuk, hiszen inkább gyermek, mint érett nő. Egyébiránt a főerdész és végül elűzött feleségének konfliktusa ugyancsak Móricz egyik-másik regényének a házastársak közötti kibékíthetetlen ellentétét idézi, azzal a különbséggel, hogy ez a nőalak gyenge és szeretetre szomjas, Móriczéi viszont egy tömbből faragott, kemény asszonyok.

Álmatlan éjszakáin a főerdész sokszor gondolkodik azon, hogyan változtathatna elrontott éle-

tén. Nem talál megoldást. Nem is találhat, hiszen egyéniségéből hiányzik a hajlékonyság, az elfogadó szeretet. Tulajdonképpen a megingathatatlan hivatalnok szerepét ölti magára, de a kemény külső érzékeny lelket takar. Megoldásért gyerekeivel apjához és nevelő dajkájához utazik. Hogy siker koronázza-e erőfeszítéseit, azt már nem tudhatjuk. Mindenesetre gyermek-állapotába való visszatérése a megtisztulás esélyét rejti. Feloldozást nyer bűnei alól a sváb szolgálólány is, aki elhagyja a főerdész házát. Vőlegénye alaposan elagyabugyálja, s a jól végzett munka örömevel jelenti ki: nyáron összeházasodnak. Ezt az epizódot — a lány megveretését — részletezve adja elő Kodolányi, ebben láthatóan kedvét lelte. A jövődő asszony betörése érezhető derűvel töltötte el. Hogy ez a szertartás is jellemzője volt-e a századforduló utáni évtizednek, nem tudhatom, az azonban tény, hogy az író nagy tárgyiszorattal, igen alaposan jellemzi a kort és szokásait. Ez is értéke regényének, mint ahogy az is, ahogy a két-nemzetiségű baranyai falu életét megjeleníti. Ez a része hazánknak valahogy allergikussá vált. Az innen kitelepített svábok kálváriáját Kalász Márton, a helyükbe telepített bukovinai székelyek kálváriáját Tamás Menyhért írta meg regényciklusában. Kodolányi művének idejében azonban béke honolt itt, s ezt még fokozta a természet harmonikus megjelenítésével. Ezek a hosszabb természetábrázoló betétek finoman csiszolt jelzőikkel, árnyalatossággal, a sokszereplős ember viszonyok ellenpontjai, ezekben mutatkozik meg leginkább Kodolányi lírai alaptermésze, amely sok művében mítoszivá magasodik.

Kitűnően jellemzettek és kidolgozottak az akkori falusi élet szereplői: a házaló zsidó, amint vett-eladott, de más szívségekre is kapható volt, a feladatát önérzetesen ellátó úri kocsis, aki a főerdészt szokásos ellenőrzéseire vitte, s biztonságosan hajtotta a lovakat az erdei utakon, a ház körül sertepertelő mindenese, a természet minden rezdülésének ismerője, a gyerekek igazi felvilágosítója, a kíváncsi szomszéd, s bőségesen lehetne folytatni Kodolányi jellemalkotó tudásának bizonyítékait.

Ha néhol a *Boldog békeidők*t is hosszadalmasnak érezzük, valójában mégis az évtized történelmének — pontosabban egy szletének — érzékletes ábrázolása. Már csak ezért is méltatnunk kell, s tetszéssel, örömmel olvashatjuk szép részleteit, leírásait, a természetközelség harmóniájának bensőséges megjelenítését. Becsét növeli, hogy a sokáig méltatlanul háttérbe szorított, kitűnő íróra irányítja a figyelmet az életmű-sorozat többi tagjához hasonlóan. (*Szent István Társulat, Budapest, 2014*)

RÓNAY LÁSZLÓ